

11. Türk Dillerinde Deveye Verilen Adlar¹

Başak PERÇİN BOSTAN²

APA: Perçin Bostan, B. (2024). Türk Dillerinde Deveye Verilen Adlar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö15), 200-222. **DOI:** <https://zenodo.org/record/13823086>

Öz

Tarih boyunca var olan Türk toplumlarının sosyal ve kültürel yaşamlarına baktığımız zaman devenin at, koyun veya keçi gibi hayvanlar kadar önemli bir yere sahip olmadığı aşıkardır. Ancak Türkler günlük yaşamlarında özellikle beslenme, giyinme gibi ihtiyaçlarının yanı sıra uzun yolculuklarda yük taşımak için deveden fazlaca faydalanmışlardır. Ayrıca deveyi eğlence amacıyla da kullanmakta, zaman zaman deve güreşleri de düzenlemektedirler. Hatta bu gelenek günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle devenin Türkler için değerli bir hayvan olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Sosyal ve kültürel yaşamda etkili olan deve, dilde de aynı etkiyi göstererek kelime hazinemize oldukça fazla malzeme kazandırmıştır. Deve için kullanılan ve tarihi Türk dillerinden günümüze kadar kullanılagelmiş fazlaca Türkçe kökenli kelime bulunmaktadır. Bu çalışmada da Türkiye Türkçesinde *deve* olarak adlandırdığımız hayvan türüne verilen adlar dilbilimsel açıdan incelenmiştir. Deveye verilen adlar çeşitli özelliklerine göre sınıflandırılmış, ilk olarak deveye verilen genel adlar incelenmiş, ardından sırasıyla cinsiyete göre erkek ve dişi deveye verilen adlar, hörgüç biçimine göre tek hörgüçlü ve çift hörgüçlü deveye verilen adlar, yavru deve için kullanılan adlar ve en son herhangi bir sınıflandırmaya tabi tutamadığımız deveye verilen diğer adlar incelenmiştir. Sunulan tüm adlar tarihi karşılaştırmalı olarak ele alınmaya çalışılmış, gereken yerlerde deve adlarının etimolojisi üzerinde durulmuş, daha sonra tarihi ve modern Türk dillerindeki biçimlerinden bahsedilmiştir. Adların tarihi süreç içerisinde veya bir dilden başka bir dile aktarılırken geçirdiği anlam ve şekil değişikliklerine de yer geldikçe değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Deve adı, deveye verilen adlar, söz varlığı, Türk dilleri, etimoloji.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** -Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin / Ithenticate / İntihal, Oran: %9

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 09.07.2024-**Kabul Tarihi:** 20.09.2024-**Yayın Tarihi:** 21.09.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13823086>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr., Bağımsız Araştırmacı / Dr. (Ankara, Türkiye), basakpercinbostan@gmail.com, **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0002-2696-8285>

Names Given to Camels in Turkish Languages³

Abstract

When we look at the social and cultural lives of Turkish societies throughout history, it is obvious that camels do not have as important a place as animals such as horses, sheep or goats. However, Turks made great use of camels in their daily lives, especially for their needs such as feeding, clothing and carrying loads on long journeys. They also used camels for entertainment purposes and organized camel wrestling from time to time. Therefore, we can easily say that the camel is a valuable animal for the Turks. The camel, which is influential in social and cultural life, has also had the same impact on language, adding a lot of material to our vocabulary. There are many words of Turkish origin used for camel that have been used from historical Turkish languages to the present day. In this study, the names given to the animal species we call camel in Turkey Turkish were examined from a linguistic perspective. The names given to camels were classified according to their various characteristics, first the general names given to camels were examined, then the names given to male and female camels according to gender, the names given to single-humped and double-humped camels according to the shape of the hump, the names used for baby camels and finally the names given to any classification. Other names given to the camel that we could not keep were examined. All the names presented have been tried to be discussed in a historical comparative manner, where necessary the etymology of camel names has been emphasized, and then their forms in historical and modern Turkish languages have been mentioned. The changes in meaning and form of names during the historical process or while being transferred from one language to another are also mentioned, when appropriate.

Keywords: Camel, camel names, vocabulary, Turkish languages, etymology.

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin /Ithenticatge, Rate: 9

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 09.07.2024-Acceptance Date: 20.09.2024-Publication Date: 21.09.2024; **DOI:** <https://zenodo.org/record/13823086>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Deve bugün ülkemizde sadece turistik amaçlarla kullanılmaktadır. Ancak Türk kültür tarihinde ise at, geyik, keçi gibi hayvanlar kadar önemli görünmese de azımsanmayacak kadar önemli bir yere sahiptir. Göçebe hayatı benimsemiş olan Eski Türklerde ekonomik hayat iki unsura dayanmaktaydı: Birincisi at idi, büyük sürülerin ve toplumun hızlı bir şekilde sevk ve idaresi, bozkırların tutulması, sürülerin idaresi hep ata dayanmaktaydı. İkinci en önemli hayvan ise koyundu. İnsanların barınması ve beslenmesi daha çok bu hayvana bağlı idi. Deve ise daha çok yük hayvanı olarak kullanılmaktaydı. Göç eden toplumlar genellikle arabalarını çekmesi için deveyi kullanır, kadınlar ve çocuklar bu arabalarda taşınırlardı. Bununla birlikte develer yük taşımaya elverişli, uzun yolculuklara, açlığa, susuzluğa dayanıklı sabırlı hayvanlar olmaları sebebiyle ticaret kervanlarında kullanılan başlıca hayvanlardı (Koca, 2002, s. 15-17, 25). Savaşlarda ise at ön plandaydı ve at sürüleri Türk akınlarının en hızlı şekilde gerçekleşmesi için biçilmiş kaftandı. Deve sürüleri ile akınlar gerçekleştirmek mümkün olamazdı. Bu nedenle Türk kültür ve yaşamında önemli bir yere sahip olsa dahi at, geyik gibi hayvanların gölgesinde kalmıştır (Koca, 2002, s. 17; Roux, 2005, s. 22).

Bununla birlikte Türkler, deveyi Hunlar döneminden beri bilip beslemekteydiler ve deveyi Çin'e tanıtan da Türklerdi (Koca, 2002, s. 25). Bunun izlerini Türk dilinin erken dönemlerine ait yazılı metinlerde de görmek mümkündür. 8. yüzyıl başlarında yazılmış olduğu tahmin edilen *Tunyukuk Yazıtı*'nda *egri* "hörgüçlü (deve)" biçiminde bu hayvanın izlerini görmek mümkündür. Yine Eski Türkçenin Uygurca dönemine ait *Irk Bitig* adlı fal kitabında yer alan hikayelerden üçünün kahramanı devedir. *Divan-ı Lugat-it Türk'te* deveden pek çok yerde bahsedilmektedir. Ayrıca *Kutadgu Bilig*'de Hakan'ın sahip olması gereken nitelikler arasında "deve gibi" ifadesi de geçmektedir. *Dede Korkut*'ta yer alan efsanelerde deve sıklıkla geçmektedir (TBT, s. 671; Roux, 2005, s. 20; Roux, 2002, s. 194, 222; DK II, s. 666; DLT: 631, 873)

Ancak göçler, ekonomik koşullar veya iklim değişiklikleri gibi faktörler Türkler için popüler olan bazı hayvan türlerinin yerini başkalarının almasına sebep olabilmektedir. Deve de zamanla Türk toplumları içerisinde işlevini ve önemini kaybetmiş olabilir. Örneğin, Yakutlar kuzeye doğru gittikleri için deveyi unutup o iklim koşulları için uygun olan ren geyiğini benimsemişlerdir. Ancak dillerinde devenin izlerini bulmak mümkündür ki, Yakutçadaki *taba* "ren geyiği" adı Eski Türkçe *teve/tebe* "deve" biçim ve anlamından gelmektedir (Roux, 2005, s. 19-20).

Deve adı bugün Türkiye Türkçesine ait sözlükte "geviş getiren memelilerden, boynu uzun, sırtında bir veya iki hörgücü olan yük taşımakta kullanılan hayvan (*Camelus*)" olarak tanımlanmaktadır (TS, s. 644). *Deve* hayvan adı Eski Türkçe *teve/tebe* biçimlerinden gelmekte olup, bazı araştırmacılar Moğolcadan dilimize geçmiş olabileceğini belirtirken bazıları <ET **atebgen* sözcüğünden türemiş olabileceğini belirtir (NS: 205; ETTL II: 385). Clauson ise bu hayvan adının en eski biçimini *tevey* şeklinde verir, ayrıca bu adın Moğolca ile Türkçe'nin etkileşim halinde olduğu en eski dönemde Türkçeden Moğolcaya geçtiğini belirtir (Clauson 2017: 195; EDPT: 436, 447). Yine Clauson ile birlikte Şçerbak ve Doerfer'de aynı görüşü paylaşmış, bununla birlikte Ramstedt ve Räsänen Moğolca *temege* ile Türkçe *teve*'yi (>*deve*) birleştirmiş, Ligeti ise Türkçe ve Moğolcada yer alan sözcüklerin birbirine bağlı olduğunu ancak özdeş olmadıklarını belirtmiş, Eren ise *deve* sözcüğünün Türkçeden Moğolcaya geçtiğini ifade etmiştir (TDES: 138).

Bununla birlikte daha önce deveye verilen adları tek başına ele alan bir çalışma bulunmamaktadır.

4 * işareti varsayma dayalı biçimi ifade eder.

Ancak Türklerin sosyo-kültürel yaşamlarını ele alan çalışmalar ile hayvan adları konusunda yapılan çalışmalarda deveye verilen adlar konusuna değinen araştırmacılar bulunmaktadır. Örneğın Salim Koca'nın *Türkler Ansiklopedisi*'nin 3. cildinde yayımlanan "Türklerde Sosyal ve Kültürel Hayat" başlıklı yazısında devenin Türk kültüründeki yeri ve önemine değindikten sonra yavru deve için *torum*, *botuq* ve *köşek*, dişi deve için *ınjan* ve *qayalıq*, erkek deve için *boğra* ve *lök*, çift hörgüçlü erkek deve için *biserek* ve *buhur*, çift hörgüçlü dişi deve için ise *doylaq* ve *maya* adlarının kullanıldığından bahseder (2000, s. 25-26). Bahattin Ögel'in *Türk Kültür Tarihine Giriş* adlı eserinin 1. Cildinde yeri geldikçe devenin Türk kültür ve yaşamındaki öneminden ve deve ile ilgili söz varlığından kısaca bahsedilmiştir (33-419). Jean-Paul Roux'un *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar* ile Türklerin ve Moğolların Eski Dini adlı eserlerinde hayvan sembolizminde devenin yerine ilişkin bilgilerin yanı sıra deveye ait söz varlığına değinilen kısımlar da bulunmaktadır (2005, s. 19-389; 2002, s. 95-253). İbrahim Dilek'in *Türk Mitoloji Sözlüğü* adlı eserinde ise devenin Türk toplumlarında hangi adlarla anıldıkları verilmiş bu çerçevede Türk mitolojisindeki yerinden bahsedilmiştir (278-828). Bunun dışında devenin Türk kültür hayatındaki yeri ile hayvan adları konusunda yapılmış araştırma makalelerinde de deveye verilen adlardan bahsedenler olmuştur. 2018 yılında Elmira Tölökova ve Sagın Ömüraliyev'in "Kırgız Türkçesinde ve Kültüründe 'Deve' Kavramı" adlı bildirimlerinde Kırgız Türkçesinde deve kavramı ile ilgili söz varlığı ele alınmıştır (64). Hacer Tokyürek'in "Eski Uygurca Hayvan Adları ve Bunların Kullanım Alanları" adlı makalesinde deveye verilen adlar izah edilmiştir. Ahmet Gökçimen'in 2016 yılında yayımlanan "Türkmen Kültüründe Deve ve Develerin Piri Veyis Baba" adlı makalesinde Türklerde deveye verilen adlardan kısaca bahsedilmiştir (219-220). Samet Azap 2016 yılında yayımlanan "Kazak Edebiyatında "'Deve' Algısı (Yassı Burun ve Beyaz Deve Hikâyeleri Örneğinde)" isimli makalesinde *Divanü Lüğati't-Türk'te* deve ile ilgili mevcut olan söz varlığından kısaca bahsetmiştir. Bunlar dışında da sayabileceğimiz pek çok önemli çalışma bulunmakta ise de burada daha çok deve adlarından bahsedenlere değinilmeye çalışılmıştır⁵.

Çalışmamızda tüm tarihi ve modern Türk dillerinde deveyi ifade etmek için kullanılan adlar tespit edilmeye çalışılmış ve devenin özelliklerine göre liste halinde sıralanarak incelenmiştir. Tarihi Türk dillerinde mevcut olan adların, buldukları dönem belirtilmek suretiyle en eski şekilleri madde başı olarak verilmiştir. Bu adlar kökenleri konusunda literatürde mevcut olan izahatlarıyla birlikte sunulmuş, ayrıca Türkçenin tarihi dönemlerinden itibaren geçirdikleri değişimler de detaylı şekilde verilmiştir. Tarihi Türk dillerinde bulunmayan, yalnızca modern Türk dillerinde tespit ettiğimiz adlar ise kullanıldıkları dil belirtilmek suretiyle madde başı olarak verilmiş ve diğer dillerde mevcut olup olmama durumlarına göre değerlendirilmişlerdir. Arap kültüründe devenin yaygın olması sebebiyle deveyi ifade eden ve dilimize girmiş bazı Arapça sözcükler bulunmaktadır. Çalışmamızda bu adlardan mümkün olduğunca bahsedilmeyip sadece Türkçe olduğu bilinen veya zaman içerisinde Türkçenin gramer yapısına uyum sağlamış adlar dikkate alınmıştır⁶.

⁵ Burada bahsedilen çalışmalar dışındakiler için bk. Perçin Bostan, B. (2024). Türk ve Moğol Dillerinde Ortak ve Benzer Hayvan Adları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8(1), 1-38. <https://doi.org/10.34083/akaded.1440009>. Uçar, İ. (2013). Türkiye Türkçesinde Hayvan Adlarından Türetilmiş Bitki Adları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(1), 1-19. Özcan Devrez, C. (2020). Eski Uygurca Sonrası Orta Asya Türkçesinin Söz Varlığı İçerisinde Hayvan Adları. *International Journal of Old Uyghur Studies*, 2(2), 177-210. <https://doi.org/10.46614/ijous.832124>. Yılmaz, S. A. (2022). Azerbaycan Türkçesinde Hayvan Yavru Adları. *Türkbilgi*, 2022(44), 111-119. Bolat, Ö. H. (2022). Çağatay Türkçesinde Hayvan Adları. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 75-108. Badarch, B., & Koçoğlu Gündoğdu, V. (2020). Sengel Tuvalarında Bazı Hayvan Adları Üzerine. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 20(2), 429-446. <https://doi.org/10.32449/egetedid.812571>. Özkan, A. S. (2020). Kışaşı'l-Enbiyâ'da Hayvan Adları. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 127-142.

⁶ Çalışmamızda kabul ettiğimiz çeviri yazıda şu hususlara dikkat edilmiştir: Kiril harfli örneklerde, /r/ sesi /t/, kalın /r/ sesi /ğ/, ince /r/ sesi /g/, /r/ sesi /ğ/, kalın /k/ sesi /q/, ince /k/ sesi /k/, /k/ sesi /q/, /y/ sesi /ü/, /x/ sesi ise /x/, /j/ sesi /j/ biçiminde gösterilmiştir. Tatarca ve Başkurtça örneklerde yer alan açık olan /ə/ sesi /ä/ biçiminde gösterilmiştir. Latin harfli örneklerde, ünsüzlerden ince /k/ sesi /k/, kalın /k/ sesi /q/, ince /g/ sesi /g/, kalın /g/ sesi /ğ/, genizden çıkan /n/ sesi /ŋ/, /h/ ve /h/ sesleri için herhangi bir ayrıma gidilmeden /h/, açık /e/ sesi /ä/ ve kapalı /e/ sesi /e/

Deveye verilen genel adlar

1. ET *Teve/Tebe*: 8. yüzyıl başlarında yazılmış olduğu tahmin edilen *Tunyukuk Yazıtı* bu adın geçtiği en eski kaynak olup *egri teve* “tek hörgüçlü deve” şeklinde geçmektedir. Bu ada daha sonra 9. yüzyılın başlarına ait el yazması bir eser olan Irk Bitig’de *tebe* “deve” biçiminde rastlanmaktadır. Buna göre Türkiye Türkçesinde *deve* biçiminde bulunan bu adın en eski şekli *teve/tebe* biçimindedir (Aydın, 2019, s. 103,150; IB, s. 61).

Buna göre tarihi Türk dillerinde görülen biçimleri; Eski Türkçede dönemine ait Türk yazıtlarında *teve, tebe, tebi, egritebe* “deve” biçimlerinde tanıklanmıştır (ETG: 299; OTG, s. 309; Akar 2020: 145; ETVSV: 740; Kormuşin 2016, s. 550, 556). Uygurca döneminde ise *tebe, tävä, tüya, tuva, tuğa, töge* “deve” biçimlerine rastlanmaktadır (IB: 61; Ayazlı 2016: 234, KYAS: 278; EUTS: 235). Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinden *Divanu Lugati’t-Türk*’te *deve, teve, tevi* “deve” biçimlerinin yanı sıra, Oğuzlardaki biçiminin *teve* olduğu şekilde bir açıklamaya da rastlanmaktadır (DLT: 631, 873). Eski Anadolu Türkçesi döneminde *deve* “deve” biçimindedir (BL: 133). Harezmi Türkçesi eserlerinden *İbni Mühenna*’da hem /d/’li hem de /t/’li şekilde *dive, tive* “deve” biçimlerinde karşımıza çıkar (İML, s. 27, 73). *Nehcü’l Feradis*’te ise *teve* “deve” biçimindedir (NF: 424). Kıpçak Türkçesi metinlerinden *Codex Cumanicus*’ta *töve* “deve” biçiminde iken *Gülistan Tercümesi*’nde ise *teve* “deve” biçiminde tanıklanmıştır (CC: 581; GT: 374); Bunun dışında *deve, tife, tive, tüve* “deve” biçimlerine de rastlanmaktadır (KTS: 60, 272; EDM, s. 81). Çağatay Türkçesi döneminde ise bu ad *dive, tefe, teve, tive*, “deve” biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır (Ünlü 2013: 87; FKS I: 658; ÇMS: 90; Atalay 1970: 194; Pavet De Courteille, 1870: 269). Türkiye Türkçesi ağızlarında ise *tüve* “deve” ve *tüye* “deve” biçimlerinde rastlanmaktadır (DS V: 4018; DS VI: 4781).

Modern Türk dillerinden Çuvaşçada *tëve, tüve* “deve” biçimlerinde tanıklanmaktadır (Aşmarin: 13; Skvortsov: 463; ÇRS: 88). Sibiryaya Türk dillerinden Yakutçada *tebien* “deve”, Tuvacada *teve* “deve”, Tofacada *täbe* “deve”, Hakasçada *tibe* “deve”, Şorcada ve Teleüt ağızında ise *töö* “deve” biçimlerinde tanıklanır (TSahS: 65; TTG: 865; TuvTS: 106; TRRTS: 101; HTS: 509; ŞRS: 55; TAS: 118). Kıpçak grubu Türk Dillerinden Kırgızcada *töö* “deve”, Kazakçada *tüye* “deve” Karakalpakçada *tüye* “deve” Karaçay-Balkarcada ve Kumukçada *tüye* “deve”, Tatarcada *döye, teve* “deve” Kırım Tatarcasında *deve* “deve” Kazan Tatarcasında *döye* “deve” ve Başkurtçada *dëve, deve, döye* “deve” biçimlerindedir (KTLS: 168-169; KazTS I: 592; KarkTS: 614; KMTS: 367; KumTS: 347; TTatS: 105; KırTS: 96; KazTTS: 108; BaşTS: 127, 133). Uygur grubu Türk dillerinden Özbekçede *tuya* “deve”, Yeni Uygur Türkçesinde ise *dö* “deve”, *töge* “deve” biçimindedir (TÖS: 154; YUTS: 105, 422). Oğuz grubu Türk dillerinden Azerbaycan Türkçesinde *dävä* “deve”, Türkmencede *düye* “deve” *deve* “deve”, Gagavuzcada *deve* “deve” biçimlerine rastlanmaktadır (ATS I: 866; TürTS: 185; Dağlı 2019: 29).

2. ET *Egri teve*: Bu ada sadece 8. yüzyıl başlarında yazılmış olduğu tahmin edilen *Tunyukuk Yazıtı*’nda *egri teve* “tek hörgüçlü deve” şeklinde rastlanmaktadır, ayrıca *teve* adının geçtiği tespit edilebilen en eski biçim *egriteve*’dir [Aydın, 2019, s. 103,150].

3. ET *Özähü*: Bu ad sadece 12.-13. yüzyıllara ait Orta Asya’da bulunan Kur’an Tefsiri’nde

biçiminde belirtilmiştir. Ayrıca /t/ ve /t/ seslerinde ayırım yapılmayıp /t/ ile, /v/ ile /w/ seslerinde ayırım yapılmayıp /v/ ile gösterilmiştir. Bazı metinlerde geçen hırıltılı /h/ sesi /x/ biçiminde gösterilmiştir. Latin harfli Çuvaşça örnekler ise değiştirilmeden çalışmamıza aktarılmıştır. Başkurtça, Çuvaşça ve Tatarcada bazı örneklerde bulunan /ë/ sesi olduğu gibi gösterilmiştir. Ayrıca bazı örneklerde yer alan /h/ sesi /x/ ile gösterilmiştir. Uzun ünlüler çift ses ile belirtilmiştir. Başkurtça ve Çuvaşça örneklerde yer alan /ë/ ve /a~/ sesleri olduğu gibi gösterilmiştir. Çağatay Türkçesi metinlerinde geçen /i/ sesi /i/ şeklinde gösterilmiştir. Eski Türkçe örneklerde yer alan /nğ/ sesi olduğu gibi gösterilmiştir. Osmanlı Türkçesinde yer alan uzun ünlü biçimler olduğu gibi gösterilmiştir.

çapturmadınız anıñ üzä atdın özäñüdin “siz ona ne at koşturdunuz ne deve” şeklinde geçmiştir. Yazar *özäñü* adının anlamını “deve” olarak belirtilmiş olmasına rağmen, “merdiven” anlamında verdiği *üzäñü* adına dikkat çekerek bu konuda bir tereddüt yaşadığını da belirtmiştir (Borovkov, s. 217, 302). Bunun dışında tarihi ve modern Türk dillerinde herhangi bir metinde bu ada “deve” anlamında rastlanmamış olması sebebiyle Borovkov tereddüt etmekte haklı olabilir.

4. ET *Binit*: Bu adın “deve” anlamı ile tanıklandığı tek metin Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait *Bahşayış Lûgati*'dir, *biniüt* “at, deve, katır gibi binek hayvanı” biçiminde tespit edilmiştir (BL: 124). Ancak tarihi ve modern Türk dillerinde *binit* adı genellikle büyükbaş hayvanlar için kullanılan genel bir addir. Örneğin, *Divanu Lugati't-Türk*'te Oğuzların hayvanları için belgelerinin olduğundan bahsedilir ve bu belgelerden bahsedilirken “Bu belgeler onların hayvanlarının, atlarının binitlerinin alâmetidir.” şeklinde geçen ifadede *binit* adından bahsedilmektedir. Ancak bu adın sadece deve için değil büyükbaş hayvanlar için kullanıldığı bellidir. (Atalay, 2006, s. 55-58; Gülensoy, 1989, s. 59). Yine *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*'nde *bunut* şeklinde ve “binit, binilen şey veya hayvan” anlamında karşımıza çıkmaktadır (KTS, s. 38). *Dede Korkut*'ta ise *binit* adı “binek hayvanı, binilecek şey” anlamında geçmektedir (Filiz, 2019, s. 185; Ergin, 1964, s. 174). Türkiye Türkçesi ağızlarında *binet*, *binit* biçiminde “binek atı” anlamında tespit edilmiştir (KBS, s. 92; DS I, s. 696).

5. ET *Dönen*: Bu ad “üç yaşını geçen at veya deve” anlamında olup Oğuz diyalektlerinde eskimiş, Oğuz diyalektleri dışında ise yaygın olarak kullanılmaktadır ve Moğolca *dönen* biçiminden dilimize geçmiştir. Eren bu adın Moğolcadan dilimize geçmiş olduğu için Oğuz diyalektlerinde çok az tanıklandığını belirtmiştir (TDES, s. 149; Eren, 2006, s. 179). Rasanen bu adın Moğolcada “dört yaşındaki sığır” anlamında iken Türk dillerine geçtiği zaman anlamı genişleyerek sığır dışındaki at, deve, inek gibi hayvanlar için de kullanılmaya başladığını ve Orta Türkçe, Çağatay Türkçesi ve Osmanlıca dönemlerinde kullanıldığını belirtir (VEWT, s. 140). Modern Türk dillerinde büyükbaş hayvanlar için Nogaycada ve Kazakçada *dönen* “üç yaşında at”, Karakalpakçada *dönen* “dört yaşında at”, Altaycada *tönön* “dört yaşında at”, Teleüt ağızında aynı anlamda *tönön* ve *tönöjön* biçimlerinde, Tuvacada *dönen* “dört yaşında hayvan” ve Başkurtçada *dünen* “üç ya da dört yaşındaki aygır” ve *dünejen* “üç ya da dört yaşındaki kısırak” biçiminde kullanılmaktadır (TDES, s. 149; KBS, s. 121; VEWT, s. 140; TAS, s. 117; TuvTS, s. 35; BaşTS, s. 134).

6. ÇağT *Puxti*: Bu ad *puxti/buxti* “deve” biçiminde Çağatay Türkçesi döneminde tanıklanmıştır (FKS I: 440).

7. Alt. *Sarı at*: Sadece Altaycada “deve” mecazi anlamı ile *sarı at* biçiminde karşımıza çıkmaktadır (ATS: 178).

8. YUyg. *Loto*: Modern Türk dillerinden Yeni Uygur Türkçesinde *loto* “deve” biçiminde tespit edilmiştir (YUTS: 257).

9. YUyg. *Saraç*: Modern Türk dillerinden Yeni Uygur Türkçesinde *saraç* “deve” biçiminde tespit edilmiştir (YUTS: 341);

10. Azb. *Baqtrian*: Azerbaycan Türkçesinde *baqtrian* “deve” biçimindedir (ATS I: 328);

11. Azb. *Sar*: Azerbaycan Türkçesinde *sar* “deve” biçiminde tespit edilmiştir (ATS II: 2887).

12. TT *Höngül*: Türkiye Türkçesi ağızlarında *höngül* “deve” biçiminde tespit edilmiştir (DS III: 2433).

Deveye verilen diğer adlar

1. Cinsiyete göre deveye verilen adlar

1.1. Dişi deve

1.1.1. ET İngen: Pallas tarafından “dişi deve” anlamında verilen Moğolca *ingi* ve Kalmukça *ingaen* sözcüklerine karşılık bugünkü Moğolcada da “dişi deve” *ingge(n)/inge(n)* şeklindedir (MTS: 516). Bu adın kullanıldığı yazılı en eski metin Uygurca dönemine ait *Irak Bitig* adlı eserdir. Burada *ingen* “dişi deve” biçiminde karşımıza çıkmaktadır (IB: 54). *Divanu Lugati't-Türk'te* de aynı biçim ve anlamda *ingen* “dişi deve” şeklinde geçmektedir (DLT: 666). Bu dönemde ayrıca aynı anlamda ancak *ingäk* biçiminde karşımıza çıkmaktadır (Borovkov: 138). Bununla birlikte Harezmi Türkçesi eserlerinde “dişi deve” anlamında *Kıssasü'l Enbiya* ve *Mukaddemetü'l-Edeb'*de *işen*, *İbni Mühenna*'da *ingen*, *Nehcü'l Feradis'te* ise *ingen* biçiminde geçmektedir (KE, s. 271; İML, s. 33; Zemahşeri, s. 130; NF, s. 187). Kıpçak Türkçesinde ise aynı anlamda *işen*, *işen teve* biçimlerinde tespit edilmiştir (KTS: 112). Çağatay Türkçesinde de yine *ingen* “dişi deve” biçim ve anlamı ile tanıklanmıştır (FKS I: 397).

Bu ad modern Türk dillerinde de “dişi deve” anlamını korumuştur. Kırgızcada *ingen* “dişi deve”, Kazakçada *ingenşe* “dört beş yaşlarındaki dişi deve”, Karakalpakçada *ingen* “damızlık dişi deve, maya”, Tatarcada *ingen* “dişi deve”, Başkurtçada ise *şengek* “dişi deve” biçiminde karşımıza çıkmaktadır (Manas: 653; KazTS I: 705; KarkTS: 211; KırTS: 143; BaştS: 154). Türkiye Türkçesi ağızlarında ise bu ada rastlanmamıştır.

1.1.2. ET Titir: Bu ada Eski Türkçe döneminde yazıtlarda *titir* “dişi deve” biçiminde rastlanmaktadır (ETY: 865). Daha sonra Uygurca döneminde *Irak Bitig*'de *titir* “dişi deve” ve *ditir* “dişi deve” biçiminde karşımıza çıkmaktadır (IB: 62; Wilkens, 2021, 248). Karahanlı Türkçesi döneminde ise *Divanu Lugati't-Türk'te* ve *Kutadgu Bilig*'de yine “dişi deve” anlamında ve *titir* biçiminde karşımıza çıkar (DLT: 884; Abik, 2009, s. 7). Bu ad Clauson'da da *titir* biçiminde deveye dişilik anlamını veren ad olarak veya tek başına “dişi deve” anlamında karşımıza çıkmaktadır (EDPT, s. 18, 317, 458). Kıpçak Türkçesinde *titir* “Arap devesi” ve Çağatay Türkçesi döneminde *titir* “deve” biçiminde tanıklanmaktadır (KSV, s. 387; Toprak, 2013, 115). Diğer tarihi ve modern Türk dillerinde ise bu biçime rastlanmamaktadır.

1.1.3. ET Arvana: Eski Türkçede Uygurca döneminde *arvana* “dişi deve” biçimindedir (KYAS: 337). Eski Anadolu Türkçesinde ise *arvana* “dişi deve” biçiminde iken Osmanlı Türkçesi döneminde *ervâne* “dişi deve, arvana” biçimindedir (EATS, s. 58; OTAL: 230). Kıpçak Türkçesi döneminde ise *arvan*, *arvana* “dişi deve” biçimlerinde karşımıza çıkar (KTS, s. 13; EDM, s. 71). Modern Türk dillerinden Azerbaycan Türkçesinde *arvana* “Türkistan devesi; iki hörgüçlü dişi deve; köşek; dişi deve”, Karakalpakçada *ärvana* “sütü bol deve”, Kazakçada *aruvana* “aruvana, bir hörgüçlü kıymetli dişi deve” biçiminde geçmektedir (ATS I: 224; KarkTS: 50; KazTS I: 48). Türkiye Türkçesi ağızlarında *arvana*, *avrana*, *avurna* “dişi deve” biçimindedir (DS I: 337).

1.1.4. EAT Potlacı/bodlacı: Eski Anadolu Türkçesi döneminde *bodlacı*, *potlacı* “gebe deve” biçiminde rastlanmıştır (EATS: 131, 553). Harezmi Türkçesi metinlerinde de *botlacı/botlacı* “gebe deve” biçiminde tanıklanmıştır (Gen, 2019, s. 215). Kıpçak Türkçesinde ise hayvan adı olarak değil, *botlacı* biçiminde “hamile, yüklü” anlamında tespit edilmiştir (KTS, s. 35). Gülensoy Türkiye Türkçesi ağızlarında *bortlacı* “gebe deve” biçiminde olduğunu belirtir, <*bo(r)t(u) “deve yavrusu”+la-cı biçiminden geldiğini ve ağızlarda *bodlacı*, *bortlayıcı*, *botlacı*, *botlaçı*, *botlayıcı*, *börtleci* biçimlerinde

tanımlandığını belirtmiştir (KBS, s. 104; DS I, s. 741).

1.1.5. EAT Atan: Sadece Eski Anadolu Türkçesi döneminde *atan* adı “dişi deve” anlamında karşımıza çıkmaktadır (BL: 119). Bunun dışındaki tüm tarihi ve modern Türk dillerinde erkek deve için kullanılan bir kelime olup erkek deve için kullanılan adlar bölümünde ayrıntılı olarak izah edilmiştir.

1.1.6. Hrzt Sağın: Bu ad Harezmi Türkçesi eserlerinden *İbni Mühenna*’da *sağın* “sağmal deve” biçiminde geçmektedir (İML: 57).

1.1.7. Kıpt Bey: Bu ada sadece tarihi Türk dillerinden Kıpçak Türkçesi döneminde *bey* “kısarak, dişi deve” biçiminde rastlanmaktadır (KTS: 29).

1.1.8. Krg. Bögü: Bu ada sadece modern Türk dillerinden Kırgızcada *bögü* “benekli dişi deve (develerin en kuvvetlisi)” biçiminde rastlanmaktadır (KrgS I: 137).

1.1.9. Kaz. Qolqan: Modern Türk dillerinden Kazakçada *qolqan* “çok doğuran bir cins deve” biçimindedir (KazTS I: 341).

1.1.10. Krg. Qaymal: Modern Türk dillerinden Kırgızcada *qaymal* “beş yaşına kadar olan deve” biçim ve anlamında tespit edilmiştir (ESTYa V, s. 197).

1.1.11. Kaz. Qulpatşa: Modern Türk dillerinden Kazakçada *qulpatşa* “ilk kez doğuran deve” biçiminde karşımıza çıkmaktadır (KazTS I: 358).

1.1.12. Kaz. Qılmıq, qılmıqđı: Modern Türk dillerinden Kazakçada *qılmıq, qılmıqđı* “sütü bol, boynu uzun bir tür deve” biçimindedir (KazTS I: 371).

1.1.13. Kkal. Aq maya: Karakalpakçada *aq maya* “ak renkli dişi deve” biçiminde tespit edilmiştir (KarkTS: 17).

1.1.14. TT Celep: Türkiye Türkçesi ağızlarında *celep* “dişi deve” biçiminde geçmektedir (DS II: 877).

1.1.15. TT Cimiz, cımız, cimizik: Türkiye Türkçesi ağızlarında *cimiz, cımız, cimizik* “erkek isteyen dişi deve” biçimindedir (DS II: 973).

1.1.16. TT ğayalak, ğayahlk, ğaylak: Türkiye Türkçesi ağızlarında “genç dişi deve” anlamında tespit edilmiştir (DS III, s. 1943).

1.1.17. TT Qaylaq: Türkiye Türkçesi ağızlarında *qaylaq* “dişi deve; 3 yaşındaki deve yavrusu” biçiminde geçmektedir (DS IV: 2704).

1.1.18. TT Xudun: Türkiye Türkçesi ağızlarında *xudun* “üç dört yaşındaki dişi deve” biçiminde tespit edilmiştir (DS III: 2250).

1.1.19. TT Qayalıq, qayalaq: Türkiye Türkçesi ağızlarında *qayalıq, qayalaq* biçiminde “ikiyle yedi yaş arasındaki dişi deve; doğurgan, damızlık deve; iki yaşından küçük, doğurmamış deve; iki, üç yaşında erkek deve” biçim ve anlamlarında karşımıza çıkmaktadır (DS IV: 2697).

1.2. Erkek deve:

1.2.1. ET Buğra: Bu ad Türkiye Türkçesinde *buğra* “erkek deve, iki hörgüçlü deve, buğur” biçim ve anlamındadır (TS, s. 404). Clauson bu adı *buğra* “erkek deve” biçiminde vermiş, ayrıca Moğolca *buğura* biçiminden Türkçeye geçtiğini belirtmiştir (EDPT, s. 317). Gülensoy *buğra* adının “erkek deve” anlamında olduğunu, Orta Türkçe döneminden itibaren tanıklandığını, Türkiye Türkçesi ağızlarında *buğur* ve *buhar* biçimlerinde olduğunu ve Türkçeden Moğolcaya geçtiğini belirtmiştir (KBS, s. 117-118). EDAL’da Moğolca *bura* “deve” biçiminin PTrk. **buğra* biçiminden geldiği belirtilmiştir (EDAL, s. 945). Eren ise *buğur* biçimini verir, “damızlık erkek deve” anlamında olduğunu söyler, Türkiye Türkçesi ağızlarında *puğur* ve *puhur* biçimlerinin olduğundan bahseder, Eski Türkçedeki biçimini *buğra* olarak belirtir, ancak kökeninin belirsiz olduğunu söyler (TDES, s. 78).

Eski Türkçe döneminden itibaren tüm tarihi ve modern Türk dillerinde karşımıza çıkmaktadır. Runik harfli yazıtlarda kişi adı olarak kullanılmıştır (Aydın, 2016, s. 21). İlk kez Uygurca dönemine ait *Irk Bitig* adlı metinde *buğra* “erkek deve” ve *buğralıq* “erkek develik” biçimlerinde hayvan adı anlamında karşımıza çıkmaktadır (IB, s. 52; ETY, s. 787). Bu ad “deve” anlamıyla Türkçenin diğer tüm tarihi dönemlerinde de tespit edilebilmiştir. Karahanlı Türkçesi metinlerinden *Divanu Lügati’t-Türk*’te ve *Kutadgu Bilig*’de *buğra* “erkek deve” biçiminde tespit edilmiştir (DLT, s. 599; Abik, 2009, s. 10). Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden *Dede Korkut*’ta ve *Bahşayış Lügatı*’nde *buğra* “damızlık erkek deve; erkek deve” biçimindedir (Kaçalın 2017: 797; BL, s. 126). Eski Anadolu Türkçesinde ayrıca *puğur* “erkek deve, buğra” biçimine de rastlanmaktadır (EATS: 553). Harezmi Türkçesi metinlerinden *İbni Mühenna*’da *buğra* “puğur, deve aygırı”, Kıpçak Türkçesi döneminde ise *buğra* “hörgüçlü erkek deve” biçiminde tanıklanmıştır (İML: 22; KTS, s. 36). Çağatay Türkçesinde *buğur* “iki hörgüçlü deve, buğur, buğra” ve *buğra* “erkek deve” biçimlerinde tanıklanmıştır (FKS I, s. 455; ÇTS, s. 170; Pavet De Courteille, 1870: 172).

Modern Türk dillerinden Çuvaşçada bu ada rastlanmazken, Sibiryaya Grubu Türk dillerinden Tuvacada *buura* “erkek deve”, Altaycada ise *bura* “erkek deve” biçimlerinde tespit edilmiştir (TTG: 655; TuvTS: 17; ATS: 48). Kıpçak (Kuzey-Batı) grubu Türk Dillerinden ise Kırgızcada *buura* “deve aygırı, buğra”, Kazakçada *buvra* “buğra, erkek deve” biçimindedir (KrgS I: 150; KazTS I: 96). Moğolcada ise *buğur-a/buur* “erkek deve” biçimindedir (MTS: 182). Türkiye Türkçesi ağızlarında *bohur*, *bohor* “kışın adeta kudurmuş gibi olan azgın deve”, *buğur*, *buhar* “damızlık deve; burulmuş erkek deve; erkek deve” biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır (DS I: 732, 781).

Görüldüğü üzere bu ad Eski Türkçeden itibaren tarihi Türk dillerinin bütün dönemlerinde karşımıza çıkmakta olup modern Türk dillerinde ise genel olarak “erkek deve” anlamını koruyarak Türkçe’nin gelişimi içerisinde çeşitli ses değişimlerine uğramıştır. Bu ad sadece Türkmencede *buğra* biçimi ile “iki hörgüçlü deve” anlamında kullanılmaktadır (TürTS: 85). Moğolcadaki gelişimine baktığımız zaman ise Moğolların Gizli Tarihi’nde *bu’ura* “deve” anlamında verilmiş, bugünkü Moğolcada ise *buğur-a/buur* “erkek deve” anlamını almış ve zaman içerisinde “deve” genel anlamından “erkek deve” anlamına gelerek, zaman içerisinde anlam daralmasına uğramıştır (MGTS: 69; MTS: 182).

1.2.2. ET Atan: Bu adın kökenine ilişkin en kapsamlı açıklamaya EDAL’da rastlanmıştır. Burada “hadım edilmiş deve” anlamında Moğ. **aqta* ile Trk. **atan* adının mevcut olduğundan bahsedilmiştir. PMoğ. **aqta* “hadım, hadım etme” anlamında iken PTrk. *atan* “hadım edilmiş deve” biçiminde olduğundan, ayrıca Türkçenin yazı ile takip edilebilen dönemlerinden itibaren de aynı anlam ve şeklinin korunduğundan bahsedilir. Aynı şekil ve anlam ile bazı modern Türk dillerinde de (Krg., Kaz., KKal., Nog., Tuv.) karşımıza çıktığı belirtilmiştir (EDAL, s. 280). Bununla birlikte Clauson’da bu ad *atan* “iğdiş edilmiş deve” ve *atan* “deve” biçimlerinde karşımıza çıkmakla birlikte aynı şekil ve anlam ile Türkçeden

Moğolcaya geçtiği belirtilmiştir (EDPT, s. 277). *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *atan* "iğdiş edilmiş deve" biçiminde karşımıza çıkmaktadır (DTS, s. 66). Gülensoy ise *atan* adının Türkiye Türkçesinde soy adı olarak kullanıldığını ve <*akta* "iğdiş" biçimine dayandığını belirtmiştir (KBS, s. 41).

Bu ad Moğolcada *atan temee* "5 yaşını geçmiş erkek deve, güçlü deve" biçiminde iken, Kalmukçada attan "erkek deve" şekline rastlanmıştır (Gül 2010: 166). *Divanu Lugati't-Türk*'te *atan* "iğdiş edilmiş deve" anlam ve şeklini korumuştur (DLT: 563). Ancak sadece Eski Anadolu Türkçesi döneminde *atan* adı "dişi deve" anlamıyla karşımıza çıkmaktadır (BL: 119). Harezmi Türkçesinde ise *atan* "enenmiş deve" anlam ve şeklini korumuştur (İML: 13). Kıpçak Türkçesinde *atın* "iğdiş edilmiş deve" biçiminde tespit edilmiştir (KTS, s. 15). Çağatay Türkçesinde ise bu biçime rastlanmamaktadır.

Modern Türk dillerinden Kazakçada *atan* "dört yaşında büyük ve kısırlaştırılmış deve", Kırım Tatarcasında *atan* "burulmuş deve", Başkurtça *atan* "damızlık erkek deve", Karakalpakçada *atan* "iğdiş edilmiş (erkek) deve", Kırgızcada *atan* "enenmiş deve", Uygurcada *atan* "iğdiş edilmiş deve" şeklinde karşımıza çıkmakta olup, ayrıca Hakasçada "deve" anlamında *adan* biçiminde ve "erkek deve" anlamında *adan(ı)* biçiminde tespit edilmiştir. Bu adın ilk şeklini ve anlamını genel anlamda koruduğunu söyleyebiliriz (KazTS I: 52; KırTS: 50; BaşTS: 45; YUTS: 20; KarkTS, s. 34; KrgS I, s. 58; HTS: 27; ÖHTS, s. 28).

1.2.3. ET *Taylaq*: Bu ad Clauson'da *taylaq* "üç yaşında deve" biçiminde geçmektedir (EDPT, s. 549, 753). Eren *taylaq* adının "at veya deve yavrusu" anlamında olduğunu <*tay* "at yavrusu" +*-laq* eki biçiminden geldiğini ve Türkçede *-laq/lek* ekinin hayvan yavruları için kullanıldığını belirtir, aynı açıklamayı Gülensoy da yapmıştır (TDES, s. 502; KBS, s. 718). Tarihi Türk dillerinden Kıpçak Türkçesi döneminde *taylaq* "deve yavrusu, iki yaşındaki deve" biçiminde ve Çağatay Türkçesinde ise *taylaq* "üç yaşındaki deve; bir yaşındaki deve yavrusu" biçim ve anlamlarında tanıklanmıştır (KTS, s. 266; ÇTS, s. 1093; FKS I: 543, 595; ÇMS, s. 90; Pavet De Courteille, 1870: 211). Türkiye Türkçesi ağızlarında bu ad *taylaq* "deve yavrusu" biçimindedir (DS V: 3854). Modern Türk dillerinden ise Kırgızcada *taylaq* "iki yaşına girmiş olan puduk (deve yavrusu)", Kazakçada *taylaq* "iki yaşını doldurmamış deve yavrusu", Karakalpakçada *taylaq* "bir yaşını geçip ikinci yaşını doldurmamış olan deve" biçiminde tespit edilmiştir (KrgS I: 718; KazTS I, s. 540; KarkTS: 571). Bu ad Azerbaycan Türkçesinde ise *daylağ* biçiminde iken "at yavrusu" anlamına gelmektedir (ADİL I, s. 566).

1.2.4. Hrzt *Örkeç*: Bu ad sadece Harezmi Türkçesi eserlerinden *İbni Mühenna*'da *örkeç* "enenmiş (koç yahut deve)" biçimi ile tanıklanmıştır (İML: 55). Bu ad Kıpçak Türkçesi döneminde ise *örgeç* biçiminde "erkek enenmiş koç" anlamında tespit edilmiştir (KTS, s. 211). Yine bu dönemde ayrıca *örgüç*, *örgeç*, *örkeç*, *örkeş*, *örküç* biçimlerinde "hörgüç" anlamında da tespit edilmiştir (KSV, s. 301). Çağatay Türkçesinde ise *örkeç* ve *ürküç* biçimlerinde "deve hörgücü" anlamında tanıklanmıştır (Erbay, 2008, s. 562).

1.2.5. Hak. *Asxır Tibe*: Modern Türk dillerinden Hakasçada *asxır tibe* "erkek deve" biçiminde tanıklanmıştır (HTS: 53).

1.2.6. Kaz. *Keznar*: Modern Türk dillerinden Kazakçada *keznar* "bir tür erkek deve" biçiminde tanıklanmıştır (KazTS I: 237).

1.2.7. Kaz. *Soqtan*: Modern Türk dillerinden Kazakçada *soqtan* "dört yaşındaki erkek deve" biçiminde tanıklanmıştır (KazTS I: 512).

1.2.8. TT Erkeç, Ergeç, Erkek: Türkiye Türkçesi ağızlarında *ergeç*, *erkeç* “erkek deve” ve *erkek* “beş yaşından yukarı olan tüylü erkek deve” biçimlerinde karşımıza çıkmaktadır (DS III, s. 1767, 1774). Ancak bu ad *erkeç* biçiminde tarihi Türk dillerinden itibaren “erkek keçi” anlamında kullanılmakta olup, Dede Korkut’ta da bu şekilde geçmektedir (Filiz, 2019, s. 64-65). Eski Türkçede *erkeç* biçiminde “teke, keçi” anlamındadır (EDPT, s. 223). Eren ve Gülensoy’da *erkeç* biçiminde “erkek keçi, teke” anlamında yer almaktadır (TDES, s. 169; KBS, s. 258).

1.2.9. Hrzt, OsmT Cemel: Arapçadan dilimize geçmiş olup Harezmi Türkçesi ve Osmanlıca dönemlerinde “erkek deve” anlamında tanıklanmıştır (OTAL: 132; HATS: 123).

1.2.10. ÇağT. Oban: Türkçenin tarihi dönemlerinden sadece Çağatay Türkçesinde tanıklanmakta olup *oban* biçiminde ve “erkek deve” anlamındadır (Pavet De Courteille, 1870: 40). Ayrıca bu ada ilişkin Eren, Çağatay Türkçesi döneminde mevcut olduğunu ve sadece yerel ağızlarda yaşayan *hopa* “damızlık erkek deve” adı ile arasında benzerlik olabileceğini belirtmiş, buna göre *hopa* adında başta /h-/ sesinin türemeyebileceğini, ancak sonda /-n/ sesinin düşmesinin açıklama gerektirdiğini ifade etmiştir (TDES, s. 219).

2. Hörgüçle göre deve adları

2.1. Tek hörgüçlü deve-Lat. *Camelus dromedarius* (Kuru 1999:699)

2.1.1. ET Nar: Tarihi Türk dillerinden Uygurcada *nar* “tek hörgüçlü deve” biçiminde tanıklanmıştır (KYAS: 193). Ayrıca Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait Dede Korkut’da *ner* “damızlık erkek deve” biçiminde geçmektedir, ancak Kaçalın bu adın Farsça *nar* biçiminden alıntı olduğunu belirtmiştir (Kaçalın 2017: 814). Türkçenin diğer tarihi dönemlerinde bu ada rastlanmamaktadır. Modern Türk dillerinden ise Kırgızcada *nar* “tek hörgüçlü deve”, Kazakçada *narşa* “tek hörgüçlü küçük erkek deve”, Başkurtçada *nar* “tek hörgüçlü deve” ve Uygurcada *nar* “tek hörgüçlü deve” biçimlerinde tanıklanmıştır (KrgS I: 582; Manas, s. 1122; KazTS I: 423; BaşTS: 436; YUTS: 286).

2.1.2. ÇağT Lök: Tarihi Türk dillerinden Çağataycada *lök* adı “deve” ve “tek hörgüçlü deve” anlamlarında tanıklanırken, Osmanlı Türkçesi döneminde *lök* adı “lök, kısa tüylü yük devesi” anlamında tanıklanmaktadır (Ünlü 2013: 87; Pavet De Courteille, 1870: 494; OTAL: 554). Modern Türk dillerinden ise Kırgızca ve Kazakçada “tek hörgüçlü erkek deve” anlamında *lök* biçiminde kullanılmaktadır (Manas: 1054; KazTS I: 383).

2.1.3. Kaz. Aruvana: Bu ad tarihi Türk dilleri döneminden itibaren “dişi deve” anlamında tanıklanmış iken sadece modern Türk dillerinden Kazakçada *aruvana* “bir hörgüçlü kıymetli dişi deve” biçiminde kullanılmaktadır (KazTS I: 48).

2.2. İki hörgüçlü deve-Lat. *Camelus bactrianus* (BTS: 298)

2.2.1. EAT Beserek: “İki hörgüçlü deve” anlamına gelen *beserek* kelimesi < Moğ. *besereg* “melez” biçiminden dilimize geçmiştir (KBS: 80). Eren ise “tüylü erkek deve, damızlık erkek deve” anlamında olduğunu belirtir, ancak kökeni konusunda net bir ifadede bulunmaz (TDES, s. 48). Eski Anadolu Türkçesi döneminde görülen *biserek* adı “bir cins deve; genç ve kuvvetli deve; iki hörgüçlü erkek deve; Arap devesinden olan erkek deve” anlamları ile Dede Korkut’ta sadece bir kez geçmektedir (Ergin 1964: 174; Filiz, 2019, 38). Osmanlı Türkçesi döneminde ise *beserek* “bir tür deve” biçim ve anlamında tanıklanmıştır (EÇS: 74). Bu ad ayrıca Çağatay Türkçesi döneminde de *bisrik* “karışık cins, kuvvetli

deve” biçiminde tanıklanmıştır (Pavet De Courteille, 1870: 186). Türkiye Türkçesi ağızlarında ise *beserek*, *beselek*, *besirek*, *besrek*, *biserek* biçimlerinde “tüylü erkek deve, dişi boz deve ile erkek buhur devenin çiftleşmesinden doğan erkek deve, damızlık erkek deve” anlamlarında tespit edilmiştir (DS I, s. 639).

2.2.2. OsmT Buxt: Bu ad Farsçadan dilimize geçmiş olup Osmanlı Türkçesi döneminde *buxt* “iki hörgüçlü deve” biçiminde tanıklanmıştır (OTAL: 113).

2.2.3. OsmT Puğur/buğur: Bu ada Osmanlı Türkçesi döneminde *puğur/buğur* “iki hörgüçlü deve” biçiminde rastlanmakta iken Çağatay Türkçesi döneminde *buğur* “iki hörgüçlü deve” biçiminde tanıklanmıştır (OSTN VIII: 1362; FKS I: 455; Pavet De Courteille, 1870: 172). Ayrıca modern Türk dillerinden Türkmencede *buğra* biçimi ile “iki hörgüçlü deve” anlamında kullanılmaktadır (TürTS: 85).

2.2.4. ÇağT Ayrı, ayrıç, ayrıc: Bu ad Türkçenin tarihi dönemlerinden Çağatay Türkçesinde *ayrı*, *ayrıç* “iki hörgüçlü deve” ve *ayrıç* “iki hörgüçlü deve, erkek deve, buğra, buğur” biçim ve anlamlarında tanıklanmıştır (Ünlü 2013: 79; FKS I: 160; OSTN I, s. 31).

2.2.5. Kaz. Jar: Bu ad Kazakçada *jar* “iki hörgüçlü deve cinsinin genel adı” biçimindedir (KazTS I: 171).

2.2.6. KarB Ayrı duquş tüye: Modern Türk dillerinden Karaçay-Balkarcada *ayrı duquş tüye* “çift hörgüçlü deve” biçiminde karşımıza çıkmaktadır (KMTS: 91).

2.2.7. Başk. Qapsaq: Başkurtçada *qapsaq* “iki hörgüçlü deve” biçimindedir (BaşTS: 327).

2.2.8. Başk. Kuskak: Başkurtçada *qusqaq* “çift hörgüçlü deve” biçiminde kullanılmaktadır (BaşTS: 386).

2.2.9. Azb. Hücün: Azerbaycan Türkçesinde *hücün* “iki hörgüçlü ve çok hızlı koşan deve” biçiminde tespit edilmiştir (ATS I: 1399).

2.2.10. Gag. İki qamburlu qamila: Gagavuzcada *iki qamburlu qamila* “iki hörgüçlü deve” biçimindedir (Dağlı 2019: 31).

2.2.11. TT Baxor: Türkiye Türkçesi ağızlarında *baxor* “iki hörgüçlü erkek deve” biçiminde tespit edilmiştir (DS I: 488).

2.2.12. Trkm. Erek: Türkmencede *erek* “çift hörgüçlü deve” biçiminde tespit edilmiştir (TürTS: 203).

2.3. Yavru deveye verilen adlar

2.3.1. ET Botu: Eski Türkçeden itibaren karşımıza çıkan “deve yavrusu” anlamındaki *botu*, *boto*, *bota*, *butu* sözcüğü Clauson’da *botu/poto?* “bir yaşın altındaki deve” şeklinde geçmektedir (ETG: 269; OTS: 42, 83; EDPT: 299). Uygurca döneminde *botu*, *bota* “deve yavrusu” biçiminde olup *Divanu Lugati’t-Türk*’te *botu* “deve yavrusu” ve *botuq* “memeden kesilmiş deve yavrusu”, *Kutadgu Bilig*’de ise *butu*, *botu* “deve yavrusu, potuk” biçiminde tespit edilmiştir (EUTSV: 98; Yunusoğlu, 2012: 156; DLT: 596; Abik 2009: 10). Harezmi Türkçesi metinlerinden *Mukaddimetül Edeb*’de *bota* “deve yavrusu”, *Kissasül-Enbiya*’da *boğra* “boğa, deve yavrusu”, *bota* “deve yavrusu”, *Nehcü’l-Feradis*’te ise *boda* “deve yavrusu”

biçiminde tanıklanmıştır (Zemahşeri: 106; KE: 121, 133; NF: 73). Çağatay Türkçesinde *buta/bota*, *butlaq* “yavru, deve yavrusu, potuk” ve *büte* “genç deve” biçimlerinde tespit edilmiştir (FKS I: 451; ÇMS: 76; Pavet De Courteille, 1870: 162).

Modern Türk dillerinden Kırgızcada *boto* “bir yaşında olan deve yavrusu, süt emen deve yavrusu”, Kazakçada *bota* “deve yavrusu”, Karakalpakçada *bota* “devenin taylak olana kadarki bir yıllık yavrusu”, Kırım Tatarcasında *bota* “deve yavrusu” *botaqan* “bir yaşına dek deve yavrusu”, Kazan Tatarcasında *buta* “bir yaşına kadarki deve yavrusu, köşek, taylak” ve Başkurtçada *buta* “deve yavrusu” biçiminde iken Tuvacada *bodağan* “potuk, deve yavrusu” biçiminde tespit edilmiştir (KrgS I: 133; KazTS I: 93; KarkTS: 97; KırTS: 64; KazTTS: 70; BaşTS: 112; TuvTS: 14). Diğer modern Türk dillerinde ise bu ada rastlanmamıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarında *boduq*, *bodaq*, *bodan*, *bodanaq*, *bodar*, *bodee*, *bodi*, *bodik*, *botu*, *boduç*, *bodux*, *bortlaq*, *bot*, *bota*, *botlaq*, *botuq*, *bödü*, *bödük*, *budanaq* “deve yavrusu” biçimlerinde tespit edilmiştir (DS I: 721).

Moğolcada ise *boda/bod/bodu* “büyük davar (at, inek, deve gibi) büyükbaş hayvan” ve *botuğu(n)*, *botgo*, *botuğ-a* “bir yaşındaki deve, deve yavrusu” adları bulunmaktadır (MTS: 154, 171).

2.3.2. Hrzt Turum: Bu ad tarihi Türk dillerinden Harezmi Türkçesi dönemi eserlerinden *İbni Mühenna*’da *turum* “memeden kesilmiş deve yavrusu, dördüncü yaşına giren deve”, Çağatay Türkçesinde ise *torum* “iki yaşındaki deve yavrusu” biçiminde tespit edilmiştir (İML: 76; FKS I: 595; Pavet De Courteille, 1870: 229). Bu ad modern Türk dillerinden Türkmencede *torum* “altı ay bir yaş arasındaki deve yavrusu” biçiminde tespit edilmiştir (TürTS: 633). Clauson’da *torum* “deve yavrusu” biçiminde tespit edilmiştir, ayrıca burada yaşa göre deveye verilen adların Türk dilleri arasında farklılık gösterdiğinden bahsedilerek Tuvacada *dorum* “bir yaşındaki deve”, Osmanlıcada *torun* “iki yaşındaki deve”, Türkmencede ise *torum* “altı ay ile bir yaş arasındaki deve” biçimleri örnek olarak verilmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarında *torum* “deve yavrusu” biçimindedir (DS V: 3972). Moğolcada ise bu ada *torum*, *torom* “2 yaşındaki genç deve” biçiminde rastlanmaktadır (Gül 2018: 240; MTS: 982).

2.3.3. EAT Bortlaq: Eski Anadolu Türkçesi *bortlaq* “deve yavrusu” (EATS: 132). Türkiye Türkçesi ağızlarında *portlaq* “deve yavrusu” biçiminde rastlanmaktadır (DS V: 3472).

2.3.4. EAT Köşek: Eski Anadolu Türkçesinde *köşek* “deve yavrusu”, Osmanlı Türkçesinde *köçek*, *köşek* “deve yavrusu” biçiminde tespit edilmiştir (BL: 162; EATS: 461; EÇS: 158). Kıpçak Türkçesinde *keşek* “iki yaşındaki deve yavrusu”, *köşek*, *küşek* “bir yaşındaki deve, deve yavrusu”, Çağatayca döneminde *köşek/köşelek* “bir yaşındaki deve” biçimindedir (KTS: 141, 160; FKS I: 595; Pavet De Courteille, 1870: 471). Modern Türk dillerinden Türkmencede ve Gagavuzcada *köşek* “deve yavrusu” biçiminde tespit edilmiştir (TürTS: 424; Dağlı 2019: 32). Bu ad ayrıca Türkiye Türkçesi ağızlarında “deve yavrusu” anlamında *köşek*, *koşşek*, *köçek*, *köcek*, *körşek*, *köşkek*, *köşseyh*, *köşşek*, *küçek* biçimlerinde tanıklanmıştır (DS IV: 2980).

2.3.5. ÇağT Belke: Çağatay Türkçesi döneminde “deve yavrusu” anlamında tespit edilmiştir (Ünlü 2013: 120).

2.3.6. ÇağT Çal: Çağatay Türkçesi döneminde “deve yavrusu” anlamıyla tanıklanmıştır (FKS I: 683).

2.3.7. ÇağT Cüng: Çağatay Türkçesi döneminde “henüz yük vurulmamış genç deve” anlamında tanıklanmıştır (FKS I: 713).

- 2.3.8. TT Çöşsek:** Türkiye Türkçesi ağızlarında “deve yavrusu” anlamındadır (DS II: 1296).
- 2.3.9. TT Doğlu:** Türkiye Türkçesi ağızlarında “deve yavrusu” anlamında tanıklanmıştır (DS II: 1537).
- 2.3.10. TT Haddik, hotdik:** Türkiye Türkçesi ağızlarında “deve yavrusu” anlamında tespit edilmiştir (DS III: 2250, 2419).
- 2.3.11. TT İki havdu:** Türkiye Türkçesi ağızlarında “dört yaşında deve yavrusu” anlamındadır (DS IV: 2514).
- 2.3.12. TT Optuq:** Türkiye Türkçesi ağızlarında “deve yavrusu” anlamında tespit edilmiştir (DS V: 3287).
- 2.3.13. TT Patlaq:** Türkiye Türkçesi ağızlarında “yeni doğmuş deve yavrusu” anlamındadır (DS V: 3413).
- 2.3.14. TT Puydu:** Türkiye Türkçesi ağızlarında “deve yavrusu” anlamındadır (DS V: 3495).
- 2.3.15. TT Şebek:** Türkiye Türkçesi ağızlarında “deve yavrusu” anlamında tanıklanmıştır (DS V: 3757).

2.4. Diğer özelliklerine göre deveye verilen adlar

- 2.4.1. Kaz., Trkm. Maya:** Bu ad modern Türk dillerinden Kazakçada *maya* biçiminde “tek hörgüçlü, tüyleri kısa, cins dişi deve, maya” anlamlarında, Türkmencede ise *maya* biçiminde “bir deve türü”, Azerbaycan Türkçesinde ise *maya* adı “dişi deve” anlamında tanıklanmıştır (KazTS I: 396; TürTS: 449; ATS II 2327).
- 2.4.2. ET Makip:** Uygurca döneminde *mhakip* “büyük deve” biçiminde tespit edilmiş olup Sanskritçeden dilimize geçmiştir (ETS: 159).
- 2.4.3. OsmT Tāvūsī:** “Bir tür deve” anlamı ile tarihi Türk dillerinden Osmanlı Türkçesinde tanıklanmıştır (EÇS: 226).
- 2.4.4. OsmT Tülü:** Tarihi Türk dillerinden Osmanlı Türkçesi döneminde *tülü* “bir tür deve” biçiminde tanıklanmıştır (EÇS: 234).
- 2.4.5. Hrzt Atğan:** Harez Türkçesi eserlerinden *İbni Mühenna*’da *atğan* “yük devesi” biçiminde tespit edilmiştir (İML: 13).
- 2.4.6. KıpT Şürşek:** Kıpçak Türkçesi döneminde “arık deve” anlamında tespit edilmiştir (KTS: 255).
- 2.4.7. ÇağT Oxşuq:** Çağatayca döneminde “bir yaşında olan kısa tüylü yük devesi” anlamında tanıklanmıştır (FKS I: 263).
- 2.4.8. ÇağT Perraan, poran:** Çağatay Türkçesinde “sıcaktan etkilenmiş deve” anlamındadır (FKS I: 443).
- 2.4.9. Krg. Celmayan:** Modern Türk dillerinden Kırgızcada “yürük deve; hecin devesi” anlamında tespit edilmiştir (KrgS I: 200).

2.4.10. Krg. Töögiyik: Kırgızların Manas destanında “yabani deve” anlamında geçmektedir (Manas: 1383).

2.4.11. Kaz. Jampo: Kazakçada “iyi cins deve” anlamında tanıklanmıştır (KazTS I: 167).

2.4.12. Kaz. Qantağay: Kazakçada “yabani, vahşi deve” anlamında bulunmaktadır (KazTS I: 311).

2.4.13. Kaz. Läkir: Kazakçada “bir tür cins deve” anlamında tespit edilmiştir (KazTS I: 381).

2.4.14. Türkm. İner: Türkmencede “iner devesi (güçlü bir deve türü)” anlamında tanıklanmıştır (TürTS: 379).

2.4.15. TT Cehli: Türkiye Türkçesi ağızlarında “boğazının altı, tüylü olan deve” anlamında tespit edilmiştir (DS II: 876).

Sonuç

Çalışmada Türk dillerinde deveye verilen adlar değerlendirilerek tarihi ve modern Türk dilleri olmak üzere deveyi ifade etmek için kullanılan toplam 85 ad tespit edilmiştir. Bunlardan 12’si genel anlamda deveyi ifade etmek için kullanılan adlardır. Cinsiyete göre sınıflandırma yaptığımızda ise dişi deveyi ifade eden 19, erkek deveyi ifade eden 10 ad tespit edilmiştir. Tek hörgüçlü deve için 3, çift hörgüçlü deve için 12 farklı ad tespit edilmiştir. Yavru deve için ise Türk dillerinde 15 farklı ad kullanılmaktadır. Bu adlar dışında herhangi bir kategoride değerlendirilemeyen ise 15 ad daha bulunmaktadır. Bu adlar ise deveye verilen diğer adlar başlığı altında incelenmiştir. Bir kez değerlendirilen bir ad başka bir kategori altında ikinci kez yer almamış, bu nedenle her başlık altında farklı adlar değerlendirilmiştir. Burada deveye verilen adlar arasında bir karşılaştırma yapmak gerekirse, Orta Asya’ya özgü olan çift hörgüçlü deveye verilen adlar tek hörgüçlüye nazaran daha fazladır. Yine dişi deveye verilen adlar erkeğe göre daha fazladır. Aslında Türk kültüründe dişi deve erkek deveye göre sütünden de faydalanılması sebebiyle daha fazla fonksiyona sahiptir. Ayrıca doğurganlık özelliğine sahip olması nedeniyle mitolojide, hayvan sembolizminde daha fazla yere sahiptir. Tüm bu baskın özelliklerin dile yansması sonucunda dişi deve için daha fazla adlandırma yapılmış olabilir. Bununla birlikte yavru deve için kullanılan adların sayısı da oldukça fazladır. 15 farklı ad tespit edilmiş, bazıları yaşı da ifade ederken bazıları sadece devenin yavru olduğunu ifade etmek için kullanılmışlardır. Yine çeşitli özellikleri ile anılan develer için ayrıca tespit ettiğimiz 15 ad daha bulunmaktadır.

Ayrıca çalışmamız neticesinde deveye verilen adlardan 13’ünün Eski Türkçe döneminden itibaren Türk kültür ve yaşamında kullanılmakta olduğunun tespit edilmesiyle bu kelimelerin tarihi Türk dilleri döneminden günümüz Türk dillerine kadar varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Yine sadece Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşamaya devam eden 18 farklı ad tespit edilmiştir. Eski Anadolu Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi gibi diğer tarihi Türk dilleri döneminde kullanılmakta olan ise toplam 25 deve adı tespit edilmiştir. Bununla birlikte sadece Türkiye Türkçesi dışındaki çağdaş Türk dillerinde tespit edebildiğimiz adların sayısı ise 29’dur. Özellikle Kazakçada deveye ilişkin çokça ada rastlanmıştır.

Burada elde edilen sonuçların deve ile ilgili söz varlığı çalışmalarına faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca dilbilim alanına katkı sağlamayı hedefleyen araştırmacılar tarafından genel hayvan adlarını hedef alan çalışmaların yanı sıra tek bir türe ilişkin söz varlığı incelemelerine de ağırlık verilmesinin ad bilimi, hayvan adları gibi alanlar ile art ve eş zamanlı dil çalışmalarına daha fazla katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kısaltmalar**Diller**

- Alt. : Altayca
 Azb. : Azerbaycan Türkçesi
 Başk. : Başkurtça
 ÇağT : Çağatay Türkçesi
 EAT : Eski Anadolu Türkçesi
 ET : Eski Türkçe
 Gag. : Gagavuz Türkçesi
 Hak. : Hakasça
 HrzT : Harezmi Türkçesi
 Kaz. : Kazakça
 KıpT : Kıpçak Türkçesi
 KKal. : Karakalpakça
 Krg. : Kırgızca
 Moğ. : Moğolca
 Nog. : Nogayca
 OsmT : Osmanlı Türkçesi
 PMoğ. : Proto Moğolca
 PTrk. : Proto Türkçe
 Trkm. : Türkmence
 TT : Türkiye Türkçesi
 Tuv. : Tuvaca
 YUyg. : Yeni Uygur Türkçesi

Eser kısaltmaları

- ADİL I : *Azerbaycan dilinin izahlı lügati (1. Cilt, A-D)*
 Aşmarin : *Slovar Çuvaşskogo yazıka, Tom 1-2*
 ATS : *Altayca Türkçe sözlük*
 ATS I, II : *Azerbaycan Türkçesi sözlüğü*
 BaşTS : *Başkurt Türkçesi sözlüğü*
 BL : *Bahşayış Bin Çahca Bahşayış lügati*
 Borovkov : *Orta Asya'da bulunmuş Kur'an tefsirinin söz varlığı (XII-XIII. yüzyıllar)*
 CC : *Codex Cumanicus*
 ÇMS : *Kelimetullah Hacı Padişah-Çağatayca Manzum Sözlük-Nisab-ı Kutbiyye*
 ÇRS : *Kornevoy Çuvaşsko-Russkiy Slovar*
 ÇTS : *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi sözlük*
 DK II : *Dede Korkut-Dresden nüshası-metin, dizin*
 DLT : *Divanü lugati't Türk (giriş, metin, çeviri, notlar, dizin)*

DS I, II, III, IV, V, VI:	<i>Derleme Sözlüğü</i>
DTS	: <i>Drevneturkskiy Slovar</i>
EATS	: <i>Eski Anadolu Türkçesi sözlüğü</i>
EÇS	: <i>Evlıya Çelebi Seyahatnamesi okuma sözlüğü</i>
EDAL	: <i>An Etimological Dictionary of Altaic Languages I-II-III</i>
EDM	: <i>Ed-dürretü'l-mudiyye fi'l-lügati't-Türkiyye (Türk dilindeki parlak inci)</i>
EDPT	: <i>An Etymological dictionary of 13th-century Turkish.</i>
ESTYa V	: <i>Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih yazıkov (K-Ķ)</i>
ETG	: <i>Eski Türkçenin grameri</i>
ETS	: <i>Eski Türkçe sözlük</i>
ETTL II	: <i>Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügati (1-4. Cilt)</i>
ETY	: <i>Eski Türk yazıtları</i>
ETYSV	: <i>Eski Türk yazıtları söz varlığı incelemesi</i>
EUTS	: <i>Eski Uygur Türkçesi sözlüğü</i>
EUTSV	: <i>Eski Uygur Türkçesi söz varlığı sözlük-gramatikal dizin</i>
FKS I, II	: <i>Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi sözlüğü (Cilt 1-2)</i>
GT	: <i>Seyf-i Sarayı Gülistan tercümesi (Kitâb Gülistan bi't Türki)</i>
HATS	: <i>Harezm-Altınordu Türkçesi sözlüğü</i>
HTS	: <i>Hakasça-Türkçe sözlük</i>
IB	: <i>Irk Bitig</i>
İML	: <i>İbnü Mühenna lügati</i>
KarkTS	: <i>Karakalpak Türkçesi sözlüğü (Karakalpakça-Türkçe sözlük)</i>
KazTS I, II	: <i>Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi / Türkiye Türkçesi-Kazak Türkçesi sözlüğü</i>
KazTTS	: <i>Kazan-Tatar Türkçesi sözlüğü</i>
KBS	: <i>Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözlerin köken bilgisi sözlüğü</i>
KE	: <i>Nasırü d-din Bin Burhanü d-din Rabguzi Kısasü l-Enbiya (Peygamber kısısaları)</i>
<i>II Dizin</i>	
KırTS	: <i>Kırım Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi-Rusça sözlük</i>
KMTS	: <i>Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü</i>
KrgS I	: <i>Kırgız sözlüğü (1. Cilt, A-J)</i>
KSV	: <i>Kıpçakçanın söz varlığı [Yayımlanmamış doktora tezi]</i>
KTLS	: <i>Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü</i>
KTS	: <i>Kıpçak Türkçesi sözlüğü</i>
KumTS	: <i>Kumuk Türkçesi sözlüğü</i>
KYAS	: <i>Kaşgar ve Yarkent ağızı sözlüğü</i>
Manas	: <i>Manas Destanı Kırgızca-Türkçe büyük dizin</i>
MGTS	: <i>Moğolların gizli tarihi sözlük</i>
MTS	: <i>Moğolca-Türkçe sözlük</i>

NF	: <i>Nehcü'l-feradis, uştmahlarning açuk yolu, cennetlerin açuk yolu III Dizin-Sözlük</i>
NS	: <i>Nişanyan sözlük</i>
OSTN I, VIII	: <i>Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy</i>
OTAL	: <i>Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat</i>
OTG	: <i>Orhon Türkçesi grameri</i>
ÖHTS	: <i>Örneklı Hakasça-Türkçe sözlük</i>
Skvortsov	: <i>Çuvaşsko Russkiy Slovar</i>
ŞRS	: <i>Şorsko-Russkiy i Russko-Şorskiy slovar</i>
TAS	: <i>Teleüt ağzı sözlüğü</i>
TBT	: <i>Türk kağanlığı ve Türk bengü taşları</i>
TDES	: <i>Türk Dilinin etimolojik sözlüğü</i>
TÖS	: <i>Türkçe-Özbekçe sözlük</i>
TRRTS	: <i>Tofalarsko-Russkiy i Russko-Tofalarskiy slovar</i>
TS	: <i>Türkçe Sözlük</i>
TSahS	: <i>Türkçe-Sahaca (Yakutça) sözlük</i>
TTatS	: <i>Türkçe-Tatarca sözlük</i>
TuvTS	: <i>Tuva Türkçesi sözlüğü</i>
TürTS	: <i>Türkmençe-Türkçe sözlük</i>
VEWT	: <i>Versuch eines etymologischen Wörterbuchsder Türksprachen</i>
YUTS	: <i>Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü</i>

Kaynakça

- Abik, A. D. (2009). Kutadgu Bilig’de hayvan adları. *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 33(1).
- Akalın, Ş. H. (2019). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akar, A. (2020). *Bilge Tonyukuk yazıtı*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Aksoy, Ö. A. & Baş, K. (2019). *Derleme sözlüğü I (A-B)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. & Baş, K. (2019). *Derleme sözlüğü II (C-D)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. & Baş, K. *Derleme sözlüğü III (E-H)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. & Baş, K. (2019). *Derleme sözlüğü IV (I-N)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. & Baş, K. (2019). *Derleme sözlüğü V (O-T)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. & Koçak, G. A. (2019). *Derleme sözlüğü VI (U-Z) Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Altaylı, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi sözlüğü I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Altaylı, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi sözlüğü II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arguşah, M. ve Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arıkoğlu, E. (2005). *Örnekli Hakasça-Türkçe sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arıkoğlu, E. & Kuular, K. (2003). *Tuva Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aşmarin, N. İ. (1994). *Slovar Çuvaşskogo yazıkta, Tom 1-2*. İzdatelstvo Russika.
- Ata, A. (1997). *Nasırü d-din Bin Burhanü d-din Rabguzi Kısasü l-Enbiya (Peygamber kıssaları) II Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ata, A. (1998). *Nehcü'l-feradis, uştmahlarınng açuk yolu, cennetlerin açuk yolu III Dizin-Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1970). *Abuşka lügati veya Çağatay sözlüğü*. Ayyıldız Matbaası.
- Atalay, B. (2006). *Kâşgarlı Mahmud Divanü Lûgat-it-Türk (Çeviri)*. Cilt I. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ayazlı, Ö. (2016). *Eski Uygurca din dışı metinlerin karşılaştırma söz varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, E. (2016). Eski Türk Yazıtlarında bitkiler ve hayvanlar. *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, 1, 1-51.
- Aydın, E. (2019). *Orhun yazıtları (Köl Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat.
- Azap, S. (2016). Kazak Edebiyatında “Deve” Algısı (Yassı Burun ve Beyaz Deve Hikâyeleri Örneğinde). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(9), 67-78. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.509496>.
- Battal, A. (1988). *İbnü Mühenna lügati*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bayat, F. ve Çınar, M. A. (2020). *Eski Türkçe sözlük*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Bayram, B. (2007). *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi sözlük*.
- Borovkov, A. K. (2002). *Orta Asya’da bulunmuş Kur’an tefsirinin söz varlığı (XII-XIII. yüzyıllar)* (Çev. H. İ. Usta ve E. Amanoğlu). Ankara: TDK Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological dictionary of 13th-century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Clauson, G. (2017). *Türkçe-Moğolca Çalışmaları*. (Çev. Fatma Kömürcü). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Dağlı, H. (2019). Gagavuz Türkçesinde hayvan adları ve fonetik görünümleri üzerine bir araştırma. *Takvim-i Vekayi*, 7(2), 23-39.
- Dankoff, R. (2013). *Evlilya Çelebi Seyahatnamesi okuma sözlüğü*. Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. İstanbul: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilek, İ. (2021). *Türk mitoloji sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Doğan, İ. ve Usta, Z. (2014). *Eski Uygur Türkçesi söz varlığı sözlük-gramatikal dizin*. Altınpost Yayıncılık.
- Ehmetyanov, R. (2014). *Türkçe-Tatarca sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erbay, F. (2008). *W. Radloff'un Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy adlı eseri ve eserinde geçen Çağatay Türkçesine ait kelimelerin incelenmesi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Ercilasun, A. B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk kağanlığı ve Türk bengü taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin etimolojik sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, H. (2006). Türkçede Moğolca Kalıntılar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 51 (2003/1), 170-186. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/45321/567780>.
- Ergin, M. (1964). *Dede Korkut kitabı metin-sözlük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Filiz, G. (2019). *Kitab-ı Dede Korkut'ta hayvan ve bitki adları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gen, S. (2019). *Harezm Türkçesinden Kazakçaya hayvanlarla ilgili söz varlığı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Gökçimen, A. (2016). Türkmen kültüründe deve ve develerin Piri Veyis Baba". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. 80 (Aralık). s. 219-230.
- Gül, B. (2010). *Moğol atasözleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Gül, B. (2018). *Moğolca İbni Mühenna lügati*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Gülensoy, T. (1989). *Orhun'dan Anadolu'ya Türk damgaları damgalar, imler, enler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Gülensoy, T. (2021). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözlerin köken bilgisi sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat.
- Gündoğdu, V. K. (2018). *Tuva Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Haenish, E. (2020). *Moğolların gizli tarihi sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karamanhoğlu, A. F. (1989). *Seyf-i Sarayı Gülistan tercümesi (Kitâb Gülistan bi't Türki)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaçalin, M. S. (2017). *Oğuzların diliyle Dedem Korkudun kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kanar, M. (2011). *Eski Anadolu Türkçesi sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Koca, S. (2002). Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat. *Türkler Ansiklopedisi içinde*. 8-54. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Koç, K., Bayniyazov, A., Başkapan, V. (2019). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi / Türkiye Türkçesi-Kazak Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kormuşin, İ., Mozioğlu, E., Alimov, R. & Yıldırım, F. (2016). *Yenisey-Altay-Kırgızistan yazıtları ve kağıda yazılı runik belgeler*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Kurpeşko-Tannagaşeva, N. N. ve Aponkin, F. Y. (1993). *Şorsko-Russkiy i Russko-Şorskiy slovar*. Kemerovskoe Knijnoe İzdatelstvo.

- Lessing, F. D. (2017). *Moğolca-Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Levitskaya, L. S., Dıbo, A. V. ve Rassadin, V. İ. (1997). *Etimoloğiceskiy Slovar Tyurkskih yazıkov (K-K)*. Moskova: Rossiyskaya Akademia Nauk İstitut yazıkoznaniya. İzdatelstva Nauka.
- Mahmut, K. (2018). *Divanü lugati't Türk (giriş, metin, çeviri, notlar, dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Muzafarov, N. & Muzafarov, R. (2018). *Kırım Tatar Türkçesi-Türkiye Türkçesi-Ruşça sözlük*. [Çev. N. Seyityahya (Seytagyayev)]. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nadelyaev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R. ve Şçerbak, A. M. (1969). *Drevneturkskiy Slovar*. Moskova: Institut Yazıkoznaniya, Akademiya Nauk SSSR.
- Naskali, E. G. ve Duranlı, M. (2020). *Altayca Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Naskali, E. G., Butanayev, V., İşina, A., Şahin, E., Şahin, L. & Koç, A. (2000). *Hakasça-Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. ,
- Necip, E. N. (2008). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü*. (Çev. İklil Kurban). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nişanyan, S. (2021). *Nişanyan sözlük. Çağdaş Türkçenin etimolojisi*. İstanbul: Liberus Yayınevi.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Orucov, A., Abdullayev, B. ve Rehimzade, N. (2006). *Azerbaycan dilinin izahlı lügati (1. Cilt, A-D)*. Bakü.
- Ögel, B. (2022). *Türk kültür tarihine giriş, Türklerde köy ve şehir hayatı (Göktürklerden Osmanlılara), Cilt 1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özçelik, S. (2022). *Dede Korkut-Dresden nüshası-metin, dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pavet De Courteille, Par M. (1870). *Dictionnaire Turk-Oriental (Doğu Türkçesi Sözlüğü)*. Paris: Imprimé par l'ordre de l'empereur à l'Imprimerie impériale.
- Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Radloff, V. V. (1898). *Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy, Tom I, Çast I*. Sankt. Peterburg: Imperatorskoy Akademiya Nauk.
- Radloff, V. V. (1911). *Opıt Slovarya Tyurkskih Nareçiy, Tom IV, Çast II*. Sankt. Peterburg: Imperatorskoy Akademiya Nauk.
- Rahimi, F. (2018). *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi sözlüğü (Cilt 1-2)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchsder Türksprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Rassadin, V. I. (2005). *Tofalarsko-Russkiy i Russko-Tofalarskiy slovar*. Sankt. Peterburg: Drofa.
- Roux, J. P. (2002). *Türklerin ve Moğolların eski dini*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da kutsal bitki ve hayvanlar*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ryumina-Sırkaşeva, L. T. ve Kuçigaşeva, N. A. (2000). *Teleüt ağızı sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sadikov, T. ve Sarsembayev, B. (2011). *Manas Destanı Kırgızca-Türkçe büyük dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Shaw, R. B. (2014). *Kaşgar ve Yarkent ağızı sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Skvortsov M. İ. (1985). *Çuvaşsko Russkiy Slovar*. Moskova: Russkiy Yazık.
- Starostin, S. A., Dybo, A. V. ve Mudrak, O. A. (2003). *An Etimological Dictionary of Altaic Languages*

I-II-III. Leiden-Boston: Brill.

- Şirin, H. (2016). *Eski Türk yazıtları söz varlığı incelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tavkul, U. (2020). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T., Ölmez, M., Tekin, T. vd. (1995). *Türkmençe-Türkçe sözlük*. İstanbul: Simurg Yayıncılık.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Tekin, T. (2020). *İrk Bitig*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tietze, A. (2016). *Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lügati (1-4. Cilt)*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Tokyürek, Hacer. “Eski Uygurcada hayvan adları ve bunların kullanım alanları”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, no. 33, 2013, pp. 221-8.
- Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R. (2018). *Ed-dürretü'l-mudiyye fi'l-lügati't-Türkiyye (Türk dilindeki parlak inci)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toprak, F. (2013). Çağatay şiirinde vahşi hayvanlar ve yırtıcı kuşlar. *Turkish Studies*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8(9), 105-124.
- Tölökova, E. & Ömüraliyev, S. (2018). Kırgız Türkçesinde ve Kültüründe “Deve” Kavramı. Ed. Ertürk, D. & Gökdemir, Ö. *II. Uluslararası Devencilik Kültürü ve Deve Güreşleri Sempozyumu*, I. Cilt, Sosyal Bilimler. 18-20 Ocak. İzmir: Selçuk Efes Kent Belleği Yayınları.
- Turan, F. (2017). *Bahşayış Bin Çalınca Bahşayış lügati*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turan, F. (2019). *Kelimetullah Hâce Padişah-Çağatayca Manzum Sözlük-Nisab-ı Kutbiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uygur, C. V. (2020). *Karakalpak Türkçesi sözlüğü (Karakalpakça-Türkçe sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi-Altınordu Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen. (Altuigurisch – Deutsch – Türkisch) / Eski Uygurcanın El Sözlüğü, (Eski Uygurca – Almanca – Türkçe)*. Akademie der Wissenschaften zu Göttingen (Hrsg.). Göttingen: Universitätsverlag.
- Vasiliev, Y. (1995). *Türkçe-Sahaca (Yakutça) sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yudahin, K. K. (1998). *Kırgız sözlüğü (1. Cilt, A-J)*. (Çev. Abdullah Taymas). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yunusoğlu, M. K. (2012). *Uygurca-Çince İdikut sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yusupova, N. (2018). *Türkçe-Özbekçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zemahşeri → Zemahşeri (2014). *Mukaddimetü l-edeb: Hvarizm Türkçesi ile tercümelî şüster nüshası*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zhamalihan, K. (2016). *Kıpçakçanın söz varlığı* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Zolotnitskim, N. İ. (1875). *Kornevoy Çuvaşsko-Russkiy Slovar*. Kazan: İmperatorskavo Universiteta.